

РИСКОВИ ПОВЕДЕНИЯ ПРИ БЪЛГАРСКИТЕ ЮНОШИ В УСЛОВИЯТА НА СОЦИАЛНА КРИЗА

Татяна Коцева*, Елица Димитрова

Настоящата статия има за цел да даде отговор на въпроса за факторите на социалната среда в условията на социална криза, които предразполагат към формирането и проявата на рискови поведения в юношеска възраст. За целта използваме данни от националното изследване „Поведение и здраве при деца в училищна възраст“ (2006 г.). Прилагаме логистичен регресионен модел, като за целта е съставен обобщен индекс на рисковите поведения, изчислен за всяко изследвано лице в зависимост от отговорите му на въпросите за пиене, пушене, употреба на канабис, тормоз над другите в училище и сексуален опит. Като зависим променливи използваме следните характеристики: пол, свободно време (вечери, прекарани с приятели), успех в училище, общуване с майка и баща, скала за материалното състояние на семейството, семейна структура. Основните резултати от регресионния анализ показват, че рисковите поведения в юношеска възраст се влияят във висока степен от структурата и материалния статус на семейството, в което децата израстват, от взаимоотношенията с родителите и приятелите и от успеха в училище. По-високият социално-икономически статус на семействата, в които юношите растат, е свързан с по-чести прояви на рискови поведения. За юношите от семейства с по-висок материален статус достъпът до цигарите, алкохола, дрогата, проявите на „сила“ в училище и ранният сексуален опит се възприемат като най-лесния и достъпен начин за себеутвърждаване и успех в една култура, в рамките на която

* Доц. д-р Татяна Коцева — Бургаския свободен университет и Център за изследване на населението при БАН.

Адрес за контакти: tanyakotzeva@hotmail.com

то демонстрацията на просперитет и благополучие, както и материалните ценности играят доминираща роля.

Периодът на значими социални промени в българското общество от началото на 90-те години досега има своите последствия върху социализацията на младите поколения. Промените в училището, семейството, комуникациите създават изцяло нов контекст, в който живеят и се обучават българските юноши. Юношеството като специфична възраст на експериментите е времето, когато се формират и т.нар. *рискови поведения*. Те включват широк диапазон от поведения като употреба на алкохол, пушене на цигари и приемане на наркотици, шофиране след употреба на алкохол, сексуални контакти без предпазване, непланирана бременност, системни бягства от училище, агресивни поведения в училище, на улицата, в семейството, включително и криминални прояви, дори хранителни разстройства (булимия, анорексия) и депресия (Zill, Nord & Loomis 1995). Рисковите поведения имат негативни последствия върху здравното състояние на юношите, тъй като дори ако не влошават директно здравето на юношите, водят до формирането и затвърждаването по-късно в зряла възраст на нездравословни навици на живот (Cockerham 2005).

Изследването

Използваме данни от националното изследване „Поведение и здраве при деца в училищна възраст“¹, които ни дават възможност да се опитаме да потърсим отговор на въпроса: Кои са факторите на социалната среда в условията на социална криза, които предразполагат към формирането и проявата на рискови поведения в юношеска възраст?

Като измерители на рисковите поведения използваме следните индикатори от изследването:

- ◆ пушене на цигари (седмично)
- ◆ пиене (седмично)
- ◆ канабис (през последните 12 месеца)
- ◆ сексуално поведение (сексуални контакти)
- ◆ тормоз над другите в училище².

¹ „Поведение и здраве при деца в училищна възраст“ (*Health Behaviour in School-aged Children – HBSC*) е международно изследване, което се провежда периодично през няколко години от началото на 80-те години на 20 в. досега с универсален въпросник в различни страни. То цели да проучи здравното състояние и здравните поведения на ученици от три възрастови групи – 11, 13 и 15 години, както и да идентифицира факторите, които оказват влияние върху формирането на здравословни и нездравословни поведения сред подрастващите (Curtie et al. 2004). В България изследването е проведено за първи път през 2006 г. с национална представителна извадка, обхващаща 4854 ученици от съответните възрастови групи.

² В изследването тормозът като форма на насилие в училище се дефинира като физически и/или вербални действия, свързани с дразнене, изключване от средата, причиняване на гадни и неприятни неща.